

**Музичук К. С.,**

доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри кримінального правосуддя  
та правоохоронної діяльності

*Волинського національного університету імені Лесі Українки*  
ORCID: 0000-0002-4153-8558

**Крикунов О. В.,**

кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри кримінального правосуддя  
та правоохоронної діяльності

*Волинського національного університету імені Лесі Українки*  
ORCID: 0000-0003-4573-8853

## КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СУДОЧИНСТВА У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

### CONSTITUTIONAL PRINCIPLES OF JUDICIAL PROCEDURE IN THE LIGHT OF THE PRACTICE OF THE ECHR

У статті розглянуто ключові засади судочинства, закріплені в Конституції України в контексті їх реалізації та захисту в Європейському суді з прав людини. Досліджено прецедентну практику ЄСПЛ щодо тлумачення принципів верховенства права, рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення доведеності вини, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, підтриманні публічного обвинувачення в суді прокурором, забезпечення обвинуваченому права на захист, гласності судового процесу та його повного фіксування технічними засобами, розумних строків розгляду справи судом, забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення, а також обов'язковості судового рішення.

Автори аналізують рішення ЄСПЛ як важливий інструмент контролю за дотриманням прав людини на національному рівні та показують, яким чином практика Суду впливає на вдосконалення законодавства та судової практики в Україні. У статті висвітлено тенденції, що стосуються ефективності судочинства, проблем реалізації конституційних прав у судовій системі, а також приклади порушень, які були предметом розгляду ЄСПЛ.

Конституційні засади судочинства досліджуються у статті як динамічний механізм, що розвивається у світлі практики Суду та покликаний забезпечити відновлення рівня довіри суспільства до судової гілки влади. Доведено, що побудова судового процесу на ґрунті дотримання основних засад судочинства є основою забезпечення справедливого, незалежного та неупередженого судового розгляду.

Висновки статті підкреслюють, що практична реалізація конституційних засад судочинства через призму рішень ЄСПЛ є ключовим чинником зміцнення верховенства права, забезпечення демократичного характеру судочинства, його законності та відповідності європейським стандартам.

**Ключові слова:** *основні засади судочинства, суд, судовий розгляд, захист прав людини, ЄСПЛ, правосуддя.*

The article examines the key principles of judicial proceedings enshrined in the Constitution of Ukraine in the context of their implementation and protection in the European Court of Human Rights. The case law of the ECHR on the interpretation of the principles of the rule of law, equality of all participants in the trial before the law and the court, ensuring proof of guilt, adversarial nature of the parties and freedom in providing their evidence to the court and in proving their persuasiveness before the court, supporting the public prosecution in court by the prosecutor, ensuring the accused's right to defense, publicity of the trial and its full recording by technical means, reasonable terms for considering the case by the court, ensuring the right to an appellate review of the case and, in cases specified by law, to a cassation appeal of the court decision, as well as the binding nature of the court decision is studied.

The authors analyze the decisions of the ECHR as an important tool for monitoring compliance with human rights at the national level and show how the practice of the Court affects the improvement of legislation and judicial practice in Ukraine. The article highlights trends related to the efficiency of judicial proceedings, problems of implementation of constitutional rights in the judicial system, as well as examples of violations that were the subject of consideration by the ECHR.

The constitutional principles of judicial proceedings are examined in the article as a dynamic mechanism that develops in the light of the practice of the Court and is designed to ensure the restoration of the level of public trust in the judicial branch. It is proven that the construction of the judicial process on the basis of compliance with the basic principles of judicial proceedings is the basis for ensuring a fair, independent and impartial trial.

The conclusions of the article emphasize that the practical implementation of the constitutional principles of judicial proceedings through the prism of the decisions of the ECHR is a key factor in strengthening the rule of law, ensuring the democratic nature of judicial proceedings, its legality and compliance with European standards.

**Key words:** *basic principles of judicial proceedings, court, trial, protection of human rights, ECHR, justice.*

Конституція України закріплює основоположні засади судочинства – фундаментальні принципи організації та функціонування судової влади, що регулюють здійснення правосуддя та гарантують дотримання прав людини. Саме конституційні засади є орієнтирами забезпечення справедливого, незалежного та неупередженого судового розгляду, забезпечують демократичний характер судочинства, його законність та відповідність європейським стандартам. З огляду на європейську ідентичність Українського народу та незворотність європейського курсу України, вагомим значенням набуває інтерпретація цих засад у світлі практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), яка не лише розкриває зміст відповідних принципів, а й істотно впливає на трансформацію національного правозастосування.

Рішення ЄСПЛ формують стандарти реалізації основоположних прав і свобод людини, забезпечуючи незмінність побудови демократичного суспільства. ЄСПЛ, оцінюючи дотримання державами-учасниками Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), з'ясовує чи прийняті національними судами рішення відповідали Конвенції, тобто чи дотримуються держави-відповідачі курсу на побудову демократії.

Як і національні суди, Європейський суд з прав людини, у своїй діяльності керується принципами судочинства, що стверджується преамбулою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі, найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать [1]. Застосування основних засад судочинства спрямоване на забезпечення рівності всіх перед законом і судом та гарантування кожній людині однакового обсягу прав.

Стаття 55 Конституції України проголошує право кожного на захист прав і свобод у судовому порядку [2, ст. 55]. Підтвердженням вказаному слугує рішення ЄСПЛ у справі "The Sunday Times v. The United Kingdom", згідного якого суди – це органи, покликані підтверджувати юридичні права й обов'язки та вирішувати суперечності про них, широка публіка повинна

сприймати їх у такій якості та з повагою і довірою ставитися до здатності судів виконувати цю функцію [3, п. 55].

Національні суди зобов'язані захищати права людини у межах власних правових систем. Обов'язок держави – забезпечити на національному рівні можливість кожному отримати засіб правового захисту проти порушення конвенційних прав, випереджаючи прагнення вдаватися до механізмів оскарження в Суді. Ефективний судовий захист – є центральним для функціонування демократії та виконання державою своїх зобов'язань за Конвенцією [4, п. 152]. Функціонування ЄСПЛ сприяє правильному застосуванню положень Конвенції в національній правозастосовній практиці і забезпечує демократичну зорієнтованість правозахисної функції національних судів. Саме тоді кожній людині, у разі порушення її прав і свобод, буде забезпечений доступ до правосуддя, відшкодування заподіяної шкоди та гарантоване притягнення винних осіб до відповідальності. При цьому судова влада не тільки гарантуватиме захист прав і свобод конкретної людини, а й сприятиме усуненню подібних порушень у майбутньому.

Дотримання основних засад судочинства є запорукою ефективної реалізації права на справедливий суд та розвиток демократії. Цієї ж думки ЄСПЛ: вказуючи у своєму рішенні про те, що наглядові функції суду зобов'язують його приділяти найвищу увагу принципам, що характеризують «демократичне суспільство» [5, п. 49].

У статті 129 Конституції України наведено перелік основних засад судочинства, які становлять підвалини здійснення правосуддя в демократичному суспільстві. Серед них: верховенство права; рівність всіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки розгляду справи судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення; обов'язковість судового рішення [2, ст. 129].

Стандарт верховенства права вимагає неухильного дотримання прав людини. Його значення розкриває ЄСПЛ в справі «Україна та Нідерланди проти Росії», де Суд вказує, що характер і масштаби насильства, знищення індивідуальних свобод, а також зловісні заяви щодо державності України, її незалежності та самого її права на існування становлять загрозу мирному співіснуванню... Ці дії спрямовані на підірив основ демократії, на яких заснована Рада Європи та її держави-члени, шляхом знищення індивідуальних свобод, придушення політичних свобод та відвертого ігнорування верховенства права [6, п. 177]. Відтак, посягання на людське життя, гідність та індивідуальні права людини, відповідно до верховенства права, становить пряму загрозу демократії. Ось чому принцип верховенства права закладено в основу конвенційної системи захисту прав людини: зводиться до мінімуму державне втручання в права і свободи, гарантовані Конвенцією.

*Принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом* гарантує справедливість судового розгляду і розглядається ЄСПЛ крізь призму статей 6 (Право на справедливий суд) та 14 (Заборона дискримінації). Вказаний принцип включає дві складові: рівність всіх осіб перед законом та процесуальна рівність. Рівність перед законом означає забезпечення сторін рівними правами і рівними обов'язками щодо участі у процесі та відстоюванні своєї позиції. Жодна особа не повинна зазнавати дискримінації чи привілеїв за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою [1, ст. 14].

Інша складова детально розкрита ЄСПЛ в рішенні «Жук проти України», відповідно до якого принцип процесуальної рівності сторін, як один із елементів більш широкої концепції справедливого судового розгляду, вимагає, щоб кожній стороні надавалась розумна можливість представляти свою позицію за таких обставин, які не ставлять цю сторону в суттєво невідгідне становище по відношенню до протилежної сторони. Це зобов'язує до надання сторонам судового процесу можливості ознайомитись з усіма пред'явленими доказами і зауваженнями та прокоментувати їх, навіть якщо вони надані незалежним представником державної юридичної служби з метою здійснення впливу на рішення суду [7, п. 25].

*Засада забезпечення доведеності вини* тісно переплітається з презумпцією невинуватості та забезпечує захист особи від необґрунтованого переслідування та зловживань з боку органів досудового розслідування та суду. Вона зобов'язує сторону обвинувачення довести винуватість особи у вчиненні кримінального

правопорушення. При оцінці доказів Суд дотримується критерію «поза розумним сумнівом»: таке доведення може впливати із сукупності ознак чи неспростованих презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою [8, п. 150]. Суд робить висновки, які, на його думку, підтверджуються незалежною оцінкою сукупності доказів, включно з тими, які він може зробити з фактів і подань сторін [9, п. 147].

Доведення вини поза розумним сумнівом вимагає, щоб наявна сукупність доказів була настільки переконливою, що у неупередженого спостерігача не залишиться розумного сумніву у винуватості особи. Усі суперечності повинні бути усунуті шляхом логічного аргументування достатньо переконливими доказами. Це є одним із чинників забезпечення справедливого судового розгляду.

Забезпечення доведеності вини ЄСПЛ пов'язує з дотриманням права на захист. У справі «Яременко проти України» Суд вказав, що визначаючи чи було провадження у справі загалом справедливим, має враховуватися, чи було дотримано прав на захист. Слід, зокрема, розглянути, чи заявникові була надана можливість спростувати достовірність доказів і заперечити проти їх використання. Крім того, має бути врахована якість таких доказів і, зокрема, те, чи породжують обставини, за яких вони були отримані, будь-який сумнів щодо їхньої достовірності й точності. При тому, що питання справедливості розгляду не обов'язково постає у разі відсутності будь-яких інших матеріалів на підтвердження отриманих доказів, слід мати на увазі, що у разі, якщо доказ має дуже вагомий характер і якщо відсутній ризик його недостовірності, необхідність у підтверджувальних доказах відповідно зменшується [10, п. 76].

Принцип забезпечення доведеності вини покладає на національний суд у кримінальному провадженні обов'язок дотримуватися презумпції невинуватості. Він вимагає, серед іншого, щоб під час виконання своїх обов'язків члени суду не виходили з упередженої думки про те, що обвинувачений скоїв інкримінований злочин; тягар доказування лежить на стороні обвинувачення, і будь-які сумніви повинні йти на користь обвинуваченого. З цього також випливає, що обвинувачення має повідомити обвинуваченого про звинувачення, яке буде висунуто проти нього, щоб він міг відповідно підготувати та представити свій захист, а також надати докази, достатні для його засудження [11, п. 77].

*Принцип змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості* в кримінальному провадженні трактується як самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України. Сторони кримінального

провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. [12, ст. 22]. Провідною ідеєю вказаної засади є паритетність сторін, які самостійно відстоюють власні правові позиції у формі судового спору шляхом реалізації наданих законом процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Аналіз практики Суду показав: змагальність сторін забезпечується, якщо кожна сторона має реальну можливість представити свої аргументи та докази; жодна зі сторін не опиняється в суттєво гіршому становищі, в порівнянні з іншою; обвинувачення та захист є почутими судом на рівних умовах. Представляючи свою позицію в судовому процесі кожній стороні надається можливість спростувати доводи опонента. Судам необхідно враховувати питання про те, чи було надано заявникові можливість спростувати достовірність доказів і заперечити проти їх використання [8, п. 274]. З метою змагальності сторін усі докази повинні бути представленими під час публічного слухання в присутності обвинуваченого.

Вимога «змагальності сторін» у сенсі «справедливого балансу» між сторонами застосовується як до цивільних, так і до кримінальних справ. У судових процесах, що стосуються протилежних інтересів, «змагальність сторін» означає, що кожній стороні має бути надана розумна можливість представити свою справу – включаючи свої докази – за умов, які не ставлять її в суттєво не вигідне становище порівняно з її опонентом. Національні органи влади повинні забезпечити в кожній окремій справі виконання вимог «справедливого слухання» [13, п. 33]. Ігнорування судом позиції однієї зі сторін є порушенням не лише засади змагальності, а й справедливості провадження в цілому.

*Засада підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором* свідчить про організаційно-владну діяльність прокурора, який від імені держави зобов'язаний підтримувати в суді висунуте обвинувачення. Цьому обов'язку кореспондує вимога неможливості використання недопустимих обвинувальних доказів. Коли в розпорядження обвинувачів надходять докази проти підозрюваних, отримані, як це їм відомо або як вони мають розумні підстави вважати, за допомогою незаконних методів, які є грубим порушенням прав підозрюваного, особливо пов'язаних із застосуванням тортур або жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження чи покарання, або інших порушень прав людини, вони відмовляються від використання таких доказів проти будь-якої особи, крім тих, хто застосовував такі методи, або, відповідно, інформують суд і вживають усіх необхідних заходів для забезпечення

того, щоб особи, відповідальні за застосування таких методів, залучалися до суду [14, п. 16]. Саме тому прокурор, як носій публічного інтересу, не повинен підтримувати обвинувачення, яке ґрунтується на недопустимих доказах.

Для врівноваження можливостей прокурора підтримувати публічне обвинувачення, стороні захисту надається можливість ознайомлюватися зі всіма доказами, зібраними проти неї та оскаржувати їх в суді. Якщо одна зі сторін в судовому процесі має більше можливостей викладати свої зауваження з метою впливу на думку суду, то порушується баланс сторін. Як наголосив ЄСПЛ, процесуальна справедливість вимагає, щоб заявникам (стороні захисту) також була надана можливість зробити усні зауваження у відповідь [15, п. 28].

Однією з головних підвалин справедливого судового розгляду є *конституційна засада забезпечення обвинуваченому права на захист*. Стаття 6 Конвенції до права на захист включає наступні права обвинуваченого: бути негайно і детально поінформованим зрозумілою мовою про характер і причини висунутого обвинувачення; мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя [1, ст. 6].

Обвинуваченому слід повідомити про причини висунутого проти нього обвинувачення, юридичну кваліфікацію його дій, а також у разі наявності, про зміни в обвинуваченні. Вказані дії зумовлені потребою забезпечити останньому час і можливості, необхідні для підготовки та обрання способу свого захисту. Обвинувачений повинен мати можливість організувати свій захист належним чином і без перешкод можливості викласти суду, який розглядає справу, всі необхідні аргументи захисту і таким чином вплинути на результат провадження. Серед засобів, необхідних кожному обвинуваченому, є можливість ознайомитися – для цілей підготовки свого захисту – з результатами розслідувань, які проводилися протягом усього провадження в справі. Питання адекватності часу та можливостей наданих обвинуваченому, слід вирішувати в контексті обставин кожної конкретної справи [16, п. 65].

Суд послідовно вказує, що забезпечення доступу до захисника на ранніх етапах є процесуальною гарантією права не свідчити проти себе та основною гарантією недопущення поганого поводження, відмічаючи особливу вразливість обвинуваченого на початкових етапах провадження, коли він потрапляє у стресову ситуацію і одночасно стикається з дедалі складнішими положеннями кримінального

законодавства. Будь-який виняток з реалізації цього права має бути чітко визначений, а його дія має бути суворо обмежена в часі. Вказане є особливо актуальними в разі серйозних обвинувачень, бо саме у випадку, коли особі загрожує найсуворіше покарання, її право на справедливий судовий розгляд має забезпечуватися в демократичному суспільстві максимально можливою мірою [8, п. 263].

Не є практичним та ефективним забезпеченням права на захист надання особі адвоката, компетентність та досвід якого не відповідають характеру кримінального правопорушення або лише його формальна присутність. ЄСПЛ послідовно дотримується думки, що призначення захисника саме по собі необов'язково вирішує питання відповідності вимогам підпункту «с» пункту 3 статті 6. Просте призначення захисника не забезпечує ефективного захисту, оскільки такому захиснику можуть перешкоджати у виконанні його обов'язків, або ж він може ухилитися від їх виконання. Якщо національні органи повідомляються про існування такої ситуації, вони повинні або замінити захисника, або зобов'язати його чи її виконати ці обов'язки [16, п. 67].

У разі, коли обвинувачений за браком коштів чи з інших об'єктивних підстав, не може скористатися правом на захист, уповноважені особи (слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд) зобов'язані самостійно забезпечити участь захисника в кримінальному провадженні у випадках та порядку, передбачених статтею 49 КПК України. У справі «Радченко проти України» Суд вказав, що право обвинувачених у вчиненні злочинів на безоплатну правову допомогу, що є однією з гарантій права на справедливий суд, залежить від двох умов: якщо така особа не має достатньо коштів для оплати правової допомоги та якщо інтереси правосуддя вимагають, щоб цій особі була надана така допомога. Ключовими пунктами для вирішення питання про те чи вимагали «інтереси правосуддя» надання обвинуваченому безоплатної правової допомоги, є серйозність питання, про яке йшлося, та характер цього провадження [15, п. 20–21].

*Засада гласності судового процесу та його повне фіксування технічними засобами* відповідає визначеному в статті 6 Конвенції праву кожного на публічний розгляд його справи. Зокрема, судові рішення проголошуються публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [1, ст. 6].

Дослідження показують, що Конвенція та прецедентна практика ЄСПЛ гласність та відкритість судового процесу ототожнюють з його публічністю, тому і розглядатимемо вказану засаду у відповідному контексті. Значення цієї засади розкрито Судом ще в 1983 році у справі «Аксен проти Німеччини»: публічний характер провадження у судових органах, зазначених у пункті 1 статті 6 Конвенції, захищає учасників судового розгляду від таємного здійснення правосуддя без публічного контролю; це також один із засобів, за допомогою якого можна підтримувати довіру до судів, як вищих, так і нижчих інстанцій. Роблячи здійснення правосуддя видимим, публічність сприяє досягненню мети пункту 1 статті 6, а саме справедливому судовому розгляду, гарантія якого є одним із основоположних принципів будь-якого демократичного суспільства у значенні Конвенції [17, п. 25]. Вочевидь, гласність судового процесу забезпечує контроль громадськості за перебігом судових процесів.

На виконання вимоги Конвенції по необхідності забезпечення доступу преси і публіки до судового розгляду, то останні мають бути належним чином поінформовані про дату та місце проведення слухання, а також, щоб вказане місце було легкодоступним для громадськості. У разі неможливості провести відкрите засідання, держава зобов'язана вжити компенсаційних заходів, щоб забезпечити належне інформування громадськості про хід та результати судового розгляду.

Складовою засади гласності судового процесу є право на відкрите, публічне проголошення та оприлюднення судових рішень задля забезпечення суспільного контролю за діяльністю суду. Щодо вимоги про публічне оголошення рішень Суд постановив, що у кожному випадку форма публічності, що надається «рішенню» згідно з національним законодавством держави-відповідача, повинна визначатися з огляду на особливості відповідного провадження, враховуючи його повноту, та згідно з предметом та метою пункту 1 статті 6 Конвенції [18, п. 54].

*Розумні строки розгляду справи судом* є загальноновизнаним стандартом реалізації права на судовий захист, оскільки їх недотримання є рівнозначним відмові особі в правосудді. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень [12, ст. 28].

Стосовно загальних строків провадження ЄСПЛ визначає, що період розумного строку розпочинається з моменту «вручення індивіду компетентним органом офіційного повідомлення про обвинувачення його у вчиненні кримінального злочину» (судові рішення у справі «Дьюер проти Бельгії», 1980 р.; у справі «Екле проти Німеччини», 1982 р.) і завершується остаточним вирішенням справи, включаючи апеляцію

і касацію (судове рішення у справі «Девер проти Бельгії», 1980 р.). З огляду на це вимога розумних строків поширюється і на стадію судового розгляду справи [19, с. 86–87].

Особливо важливою засада розумності строків судового розгляду набуває саме в кримінальному провадженні, адже має на меті забезпечити, щоб обвинувачений не залишався занадто довгий час під тягарем обвинувачення, обґрунтованість якого має бути доведена [20, п. 68]. Обвинувачений у кримінальній справі повинен мати право розраховувати на здійснення провадження в його справі з особливою ретельністю і що положення статті 6 Конвенції покликані не допускати в кримінальних справах надто тривалого перебування обвинуваченої особи в стані невизначеності щодо своєї долі [21, п. 116]. Суттєво, що швидкість не повинна шкодити повноті судового розгляду кримінального провадження.

Розумні строки розгляду справи оцінюються судом в кожному конкретному випадку. В прецедентній практиці ЄСПЛ сформовані критерії розумних строків: 1) складність справи (перелік статей обвинувачення, кількість епізодів, обвинувачених, свідків); 2) поведінка заявника та відповідних органів (вжиття державою достатніх заходів для прискорення провадження); 3) характер і важливість предмета судового розгляду. Обвинувачений в кримінальному провадженні повинен мати право на розгляд його справи з особливою сумлінністю, передусім якщо він знаходиться під вартою.

Позиція сторони захисту може істотно затягувати строки розгляду справи. Тому при оцінці впливу поведінки захисту на тривалість провадження ЄСПЛ дотримується такого: держава не відповідає за тривалі процедури кримінального провадження, обумовлені його поведінкою чи зловживанням процесуальними правами; підозрюваний, обвинувачений не зобов'язаний активно співпрацювати з судовими органами; не є затягуванням строків кримінального провадження використання всіх засобів правового захисту [22, с. 88].

Розумним є найкоротший строк розгляду і вирішення справи, проведення процесуальної дії або винесення процесуального рішення, який достатній для надання своєчасного (без невинувачених зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів, досягнення мети процесуальної дії та ефективного доступу до правосуддя.

*Принцип забезпечення права на апеляційний перегляд та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення* гарантує здійснення правосуддя судами апеляційної та касаційної інстанції на основі верховенства права з метою реалізації права на судовий захист, а також судового контролю задля однакового та правильного застосування норм матеріального та процесуального права.

ЄСПЛ розглядає вказану засаду не лише крізь призму права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції, а й права на оскарження в кримінальних справах, передбаченого статтею 2 Протоколу № 7 до Конвенції. Згідно вказаної норми кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку. Здійснення цього права, включаючи підстави, на яких воно може бути здійснене, регулюється законом. Із цього права можуть поширюватися винятки для передбачених законом незначних правопорушень або коли відповідну особу судив у першій інстанції найвищий суд, або коли її було визнано винною і засуджено після оскарження виправдувального вироку [1, с. 39].

У своїй практиці Суд зазначає, що перегляд вищестоящими судами вироку або призначеного покарання може стосуватися як питань факту, так і права або обмежуватися тільки питаннями права... Однак будь-які обмеження права на перегляд, що містяться в національному законодавстві, мають за аналогією з правом доступу до суду, закріпленим пунктом 1 статті 6 Конвенції, переслідувати законну мету та не порушувати саму суть цього права. Якщо існує право на перегляд за статтею 2 Протоколу №7, воно має бути таким же ефективним. Це положення спрямовано на забезпечення можливості виправити будь-які недоліки, допущені на стадіях судового розгляду або винесення вироку, якщо такі призвели до визнання особи винною [23, п. 49–51].

Принцип обов'язковості судового рішення є невід'ємною складовою права на справедливий суд, яке було б ілюзорним, якби остаточні судові рішення не виконувалися. На жаль, ЄСПЛ неодноразово визнавав, що невиконання рішень національних судів є системною проблемою України, адже порушує основні права осіб, які є сторонами в справі. Прикладом слугує пілотне рішення «Юрій Миколайович Іванов проти України», згідно якого ефективний доступ до суду включає право на виконання судового рішення без невинувачених затримок. Саме на державу покладено обов'язок дбати про те, щоб остаточні рішення, винесені проти її органів, установ чи підприємств, які перебувають у державній власності або контролюються державою, виконувалися відповідно до вимог Конвенції. Держава не може виправдовувати нестачею коштів невиконання судових рішень, винесених проти неї або проти установ чи підприємств, які перебувають у державній власності або контролюються державою. Держава несе відповідальність за виконання остаточних рішень, якщо чинники, які затримують чи перешкоджають їх повному й вчасному виконанню, перебувають у межах контролю органів влади [24, п. 54].

Повага до остаточного судового рішення, що набрало законної сили, є принципом юридичної визначеності, а отже, складовою верховенства права. Рішення стає остаточним з моменту набрання ним законної сили, а встановлені ним владні приписи є обов'язковими до виконання. Забезпечення своєчасного виконання судового рішення є гарантією ефективного правосуддя та основою довіри суспільства до судової влади.

В результаті проведеного дослідження конституційних засад судочинства України встановлено, що останні є фундаментальними елементами правової системи нашої держави.

Вказані принципи перебувають у тісному взаємозв'язку з європейськими стандартами, що формуються у практиці ЄСПЛ. Рішення Суду конкретизують зміст конституційних положень, виявляють системні проблеми українського правосуддя (затягування розгляду справ, невиконання рішень національних судів) та слугують дороговказом для вдосконалення національної правової системи з метою ефективного судового захисту прав людини, підвищення якості та справедливості судового процесу, зміцненню верховенства права, демократичного спрямування українського судочинства та формування суспільної довіри до судової системи.

### Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: зб. законод. актів: станом на 19.04.2023 р. Київ, 2023. 102 с.
2. Конституція України: прийнята на 5-й сесії ВРУ 28.06.1996 р., в ред. від 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4801>
3. Decision of the ECtHR in the case “The Sunday Times v. The United Kingdom”, (Application no. 6538/74), dated April 26, 1979. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57584"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
4. Decision of the ECtHR in the case “KUDŁA v. POLAND”, (Application no. 30210/96), dated October 26, 2000. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["1.\tKudla"\],"itemid":\["001-58920"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
5. Decision of the ECtHR in the case “Handyside v. The United Kingdom”, (Application no. 5493/72), dated December 7, 1976. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57499"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
6. Decision of the ECtHR in the case “Ukraine and the Netherlands v. russia” [GC], (Applications no. 8019/16, 43800/14, 28525/20, 11055/22), dated July 9, 2025. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{"itemid":\["001-244292"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{)
7. Рішення ЄСПЛ у справі «Жук проти України», (заява №45783/05) від 21.10.2010 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_659#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_659#Text)
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України», (заява № 42310/04) від 21.04.2011 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_683#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text)
9. Decision of the ECtHR in the case “Nachova and Others v. Bulgaria”, (Applications no. 43577/98, 43579/98), dated July 6, 2005. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Nachova%20and%20Others%20v.%20Bulgaria"\],"languageisocode":\["UKR"\],"appno":\["43577/98"\],"itemid":\["001-196520"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
10. Рішення ЄСПЛ у справі «Яременко проти України», (заява №32092/02) від 12.06.2008 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_405#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_405#Text)
11. Decision of the ECtHR in the case “BARBERA, MESSEGUE and JABARDO v. SPAIN”, (Application no. 10590/83), dated December 6, 1988. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57429"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI, в ред. 01.08.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
13. Decision of the ECtHR in the case “DOMBO BEHEER B. V. v. THE NETHERLANDS”, (Application no. 14448/88), dated October 27, 1993. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57850"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
14. Керівні принципи ООН щодо ролі обвинувачів, прийняті 8-м Конгресом ООН з профілактики злочинності і поведження з правопорушниками 1990 р. URL: <https://kdkp.gov.ua/uploads/files/Керівні%20принципи%20щодо%20ролі%20прокурорів.pdf>
15. Рішення ЄСПЛ у справі «Радченко проти України», (заява № 39555/07) від 01.02.2018 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_c41#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c41#Text)
16. Рішення ЄСПЛ у справі «Іглін проти України», (заява № 39908/05) від 12.01.2012 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_780#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_780#Text)
17. Decision of the ECtHR in the case “AXEN. v. GERMANY”, (Application no. 8273/78), dated December 8, 1983. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57426"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
18. Рішення ЄСПЛ у справі «Шмушкович проти України», (заява № 3276/10) від 14.11.2013 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_990#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_990#Text)
19. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 11-те вид., доповн. і перероб. Київ : Алерта, 2026. 674 с.
20. Decision of the ECtHR in the case “KART. v. TURKEY”, (Application no. 8917/05), dated July 8, 2008. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-87448"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
21. Рішення ЄСПЛ у справі «Вергельський проти України», (заява №19312/06) від 12.03.2009 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_460#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_460#Text)

22. Бойко О. Розумні строки кримінального провадження в практиці Європейського суду з прав людини. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2020. С.83–90. URL: [https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag\\_file/83-90\\_13.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/83-90_13.pdf)

23. Рішення ЄСПЛ у справі «Швидка проти України», (заява № 17888/12) від 30.10.2014 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/02/28/20230228165401-79.pdf>

24. Рішення ЄСПЛ у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України», (заява № 40450/04) від 15.10.2009 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_479#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text)

Дата першого надходження статті до видання: 10.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025